

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

Άλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.474](https://doi.org/10.12681/mnimon.474)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (1991). Άλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ. *Μνήμων*, 13, 406-408. <https://doi.org/10.12681/mnimon.474>

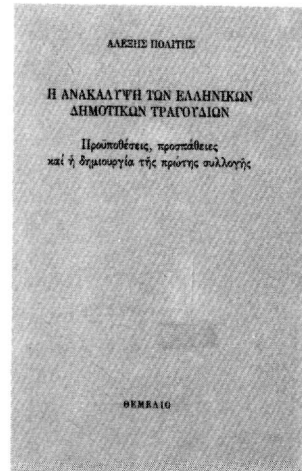
Ἄλξης Πολίτης, Ἡ ἀνακάλυψη τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ.

Τὸ ἔργο μοιάζει μὲ ἀστυνομικὴ ἱστορία: ἐνῶ περιμένεις ἀπὸ κάποιον «φωτισμένο» Ἕλληνα τὴν ἀνακάλυψη, τὴν πρωτοβουλία ἔχουν οἱ Γερμανοὶ ρομαντικοί, γιὰ νὰ κλέψει τελικὰ τὴν παράσταση ἓνας Γάλλος. Ἡ διαφορὰ ἐδῶ εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ὁ Ἄλξης Πολίτης δὲν εἶναι μυθιστοριογράφος ἀλλὰ ἱστορικός, χωρὶς νὰ μᾶς στερεῖ ἀπὸ τὴν ἀγωνία μας, μᾶς ἐξηγεῖ ἀναλυτικὰ καὶ μεθοδικὰ ποιοὶ καὶ γιατί φαίνονται νὰ ἀποκλείονται ἀπὸ τοὺς πιθανοὺς «υπόπτους» καὶ ποιοὶ καὶ γιατί συγκεντρώνουν τὶς περισσότερες προϋποθέσεις γιὰ τὸ ἐγχείρημα: τὴν ἔκδοση τῆς πρώτης συλλογῆς. Ἐχεις, πάντως, τὴν αἴσθηση ὅτι ὡς τὸ τέλος ὅλα εἶναι πιθανὰ —ὄχι μικρὸ ἐπίτευγμα γιὰ ἓνα ἱστορικὸ ἔργο.

Ξεκινώντας ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴ βασικὴ θέση ὅτι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ἡ διαμόρφωση ἐθνικῶν συνειδησέων, ἀναζητεῖ τὶς πρώτες σχετικὲς ἐνέργειες στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, στὴν περίοδο, χοντρικὰ, 1770-1830. Ἐκεῖ μὲ τὴν πολλαπλὴ ἀνάπτυξη, τὴν κυριαρχία μερικὲς φορές, τῆς μεσαίας τάξης ἐπαναπροσδιορίζονται οἱ ἔννοιες τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους. Ἡ γένεση τῶν ἐθνικῶν συνειδησέων ὀδηγεῖ στὴν ἐμφάνιση τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν λογοτεχνικῶν σχολῶν. Στὴν Γερμανία, ἰδιαίτερα, ὅπου ὑπῆρχε πρόβλημα ἐθνικῆς ἐνότητας, ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας λειτούργησε ὡς πολιτισμικὴ ἀπάντηση στὸ αἴτημα γιὰ αὐτόνομη ὑπαρξὴ τοῦ ἔθνους. Ἡ στροφή, ἐπομένως, τῶν Γερμανῶν στὴ δημοτικὴ τοὺς ποίηση συνδύαζε τὶς πνευματικὲς τάσεις μὲ τὶς πολιτικὲς ἀνάγκες, ἀνταποκρινόταν στὰ αἰτήματα τῆς κοινωνίας, γι' αὐτὸ καὶ καρποφόρησε. Ἀντίθετα, στὴ Γαλλία, ὅπου δὲν συνέτρεχαν ἱστορικὸι λόγοι, καθυστέρησε τὸ λαογραφικὸ ἐνδιαφέρον.

Ὅταν ἡ ὀπτικὴ γωνία τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀλλάξε ὡς πρὸς τὸ λαϊκὸ τους πολιτισμὸ καὶ τὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐνσωματώθηκαν στὴ λογιόσυνη, τὰ ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια δὲν ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ τους. Ἡ ἔνταξη αὐτὴ ὀφείλεται κυρίως στὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ἀρχίσει σταδιακὰ οἱ ΝεοἝλληνες νὰ θεωροῦνται ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Στὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ δὲν συνέβαλαν μόνο οἱ περιηγητὲς ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν ἔντονη, ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα κυρίως, παρουσία τους στὰ μικρὰ καὶ μεγάλα κέντρα τῆς Εὐρώπης. Τὸ 1800 τὸ μάθημα τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας ἄρχισε νὰ διδάσκεται στὴν École des langues orientales.

Στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου παρακολουθοῦνται οἱ προσπάθειες, ἀπλὲς ἢ πιὸ σύνθετες, γιὰ τὴ δημιουργία συλλογῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἀναλυτικὰ περιγράφεται ἡ ἀπόπειρα (1804) τοῦ J.C.L. de Sismondi, Ἑλβετοῦ γαλλόφωνου, τοῦ ὁποῦ ἀναζητεῖται ἡ θέση στὸ κύκλωμα τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ὁ φιλελληνισμὸς του, ἡ σχέση του μὲ τὸ γερμανικὸ ρομαντισμὸ, τὸ τί εἶχε στὸ νοῦ του ὅταν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια.

Δέν μπορεί νά μὴν ἐπισημάνει κανεὶς ἐδῶ τὴν εὐρύτητα τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων στὰ ὁποῖα ἀνέτρεξε ὁ συγγραφέας γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν μαρτυριῶν ποὺ χρειάζοταν. Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ εὐρύτητα, εἶναι, κυρίως, ἡ κριτικὴ χρησιμοποίηση τῶν πληροφοριῶν. Ὁ χειρισμὸς τῶν παραπομπῶν στὶς ὑποσημειώσεις, ὁ τρόπος παρουσίας τῶν παραθεμάτων εἶναι ἓνα μᾶθημα ἱστορικῆς μεθόδου. Δείχνουν, συγχρόνως, καὶ τὸ σεβασμὸ τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν ἀναγνώστη.

Ἡ ἀπόπειρα τοῦ Sismondi ἀποδείχθηκε πρῶμιμη. Δέκα χρόνια ἀργότερα, στὰ 1814-1815, ὁ Γερμανὸς βαρόνος Werner von Haxthausen θὰ ἀνανεώσει τὴν προσπάθεια καὶ θὰ ἐπιτύχει τὸν καταρτισμὸ τῆς πρώτης συλλογῆς ἀπὸ 50 τραγούδια. Τὸν βοήθησε τὸ εὐνοϊκὸ κλίμα τῆς Βιέννης: ἡ ἰσχυρὴ ἑλληνικὴ παροικία καὶ ἡ ἀφιξὴ ἐκεῖ πολλῶν λογίων μὲ ἀφορμὴ τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης. Τὰ τραγούδια μεταφράστηκαν στὰ γερμανικὰ καὶ παρουσιάστηκαν, ἀνάμεσα σὲ ἄλλους, στὸν Κοπιτάρ, τὸν J. Grimm, τὸν Γκαϊτε, τὸν ἱστορικὸ B. G. Niebuhr. Δὲν τυπώθηκαν ὅμως καὶ ἔτσι ἡ ἀπήχησή τους ἔμεινε στὸν κύκλο τῶν μυημένων.

Οἱ εὐρωπαϊκὲς αὐτὲς ἀναζητήσεις φαίνεται ὅτι εἶχαν κάποια ἀπήχηση στοὺς Ἕλληνες, ἰδιαίτερα σὲ ὀρισμένες κοινωνικὲς ομάδες, ὅπου ἡ οἰκονομικὴ ἀπογείωση εἶχε δημιουργήσει τίς προϋποθέσεις γιὰ μεταλλαγές στὶς συνειδήσεις, γιὰ διανοητικὴ ἀπελευθέρωση. Ἡ κυρίαρχη τάση εἶναι αὐτὴ τοῦ Κοραῆ: τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος θὰ διαμορφωθεῖ μὲ τὴ διεύρυνση τῆς παιδείας ποὺ θὰ ἐπιτρέψει τὸ φωτισμὸ του καὶ θὰ τὸ ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ παρελθόν, ἐνῶ ἕνας ἀριθμὸς λογίων θὰ ἀναλάβει τὸ σχετικὸ ἔργο. Ἡ σύλληψη αὐτὴ στηρίζεται στὰ σχήματα τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Ἀλέξης Πολίτης προβάλλει ὡς ὑπόθεση ἐργασίας μία παράλληλη ἐκδοχή: μήπως σὲ ἄλλα περιβάλλοντα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Παρισιοῦ, στὴ Βιέννη γιὰ παράδειγμα ἢ τὴν Τεργεστή ἢ τίς πόλεις τῆς Γερμανίας, οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ὀδηγοῦνται σὲ μιὰ ἄλλη σύλληψη τοῦ ἐθνισμοῦ ποὺ στηρίζεται στοὺς προβληματισμοὺς τῆς γερμανικῆς σκέψης, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἐθνικὴ συνείδηση «προϋπάρχει στὸ λαὸ καθαρότερη καὶ χρέος τῶν ἡγετιῶν τάξεων εἶναι νὰ τὴν προβάλλει καὶ διόλου νὰ τὴν ὑπερβεῖ». Ἡ διερεύνηση αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι ὀρισμένες μαρτυρίες φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἡ τάση αὐτὴ, ἀλλὰ παρέμεινε περιθωριακὴ. Μὲ τὴν ἐκρηξή, μάλιστα, τῆς Ἐπανάστασης παύει τελείως νὰ ὑφίσταται γιὰτὶ οἱ Ἕλληνες ἐπιβεβαιώνουν πλέον τὸν ἐθνισμὸ τους μὲ τὰ ὄπλα καὶ ὄχι μὲ κείμενα φιλολογικὰ. Ἡ Ἐπανάσταση χρειάζεται γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς τὰ ἰδεολογικὰ ὄπλα τοῦ Διαφωτισμοῦ ὄχι τοῦ Ρομαντισμοῦ. Τὰ τραγούδια ποὺ κυρίως χρησιμοποιοῦνται εἶναι οἱ πολεμικοὶ θούριοι.

Ὡστόσο, ἡ Ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων συνταράσσει τίς εὐρωπαϊκὲς συνειδήσεις, ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς φιλελεύθερης ἀντιπολίτευσης. Μέσα σὲ ἓνα κλίμα ἔντονου φιλελληνισμοῦ ὁ Γάλλος J. A. Buchon πλησιάζει πολὺ κοντὰ στὴν ἔκδοση τῆς πρώτης συλλογῆς ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτούμενη φιλολογικὴ προετοιμασία. Τὸ κενὸ καλύπτει ὁ συμπατριώτης του Κ. Φοριέλ (1823: ἡ ἀγγελία τῆς ἔκδοσης, 1824-1825: ὁ πρῶτος καὶ δεῦτερος τόμος τῶν *Chants populaires de la Grèce moderne*) ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται ἀμέσως μὲ τὴν ποιότητα τῆς δουλειᾶς του καὶ ἀποθαρρύνει, ἔτσι, τὴν παράλληλη προσπάθεια τῶν Γερμανῶν, ποὺ τὴν ἐνθαρρύνει καὶ ὁ Γκαϊτε, νὰ προλάβουν τὸν Φοριέλ μὲ τὴν ἔγκαιρη ἔκδοση τῆς συλλογῆς τοῦ Haxthausen.

Στὸ τρίτο τμῆμα τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται ὁ Claude Fauriel (1772-1844). Αὐτοδίδακτος ἀλλὰ μὲ εὐρύτατη μόρφωση καὶ γλωσσομάθεια θὰ ἐπηρεάσει μὲ τὴν ἔντονη

προσωπικότητά του πρόσωπα όπως ο Victor Cousin, η Mme de Staël, ο B. Constant, ο A. Manzoni κ.ά. Έργο ζωής του ή «Ίστορία τής ποίησης του Νότου». Η διερεύνησή του θα ώθήσει τόν Φοριέλ να αναζητήσει τή γένεση τής ποίησης σε όλες τις λογοτεχνίες. Είχε, επομένως, όλα τὰ εφόδια να εκτιμήσει τή σημασία τών δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση, παράλληλα, αποτέλεσε, μεταξύ τών ἄλλων, πρόκληση γιά τις δημοκρατικές του πεποιθήσεις (ὁ ἴδιος ἀνῆκε στὸν κύκλο τών Ἰδεολόγων). Θέλησε να συμβάλει κι αὐτὸς στὴ διεύρυνση τών φιλελληνικῶν τάσεων τῆς γαλλικῆς κοινωνίας. Οἱ νεοέλληνες φίλοι του τὸν συνέδραμαν μετὰ τις πληροφορίες τους. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς προβάλλονται πλουσιοπάροχα, καὶ ἀπολαυστικά, μέσα ἀπὸ τις σχέσεις τους μετὰ τὸν Φοριέλ: ὁ ὑπολογιστὴς Α. Μουστοξύδης, ὁ αἰσθαντικὸς Τριαντάφυλλος Πατσούρας, ὁ ἐριστικὸς Χριστόδουλος Κλονάρης, ὁ Ν. Πίγκολος, ὁ Ἰω. Γ. Μακρῆς, ὁ Ν. Μαυρομμάτης. Ὁ κύκλος δηλαδὴ τοῦ Κοραῆ, ἂν ἐξαιρέσουμε τὸν Μουστοξύδη —ὁ τελευταῖος εἶχε βοηθήσει καὶ τὸν Sismondi στὸν καταρτισμὸ τῆς συλλογῆς του, ἐνῶ ὁ Θ. Μανούσης τὸν Haxthausen. Ὅλοι ὁμως αὐτοὶ στάθηκαν ἀπλῶς συλλέκτες καὶ πληροφορητές. «Ἡ συλλογὴ τών δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἐπισημαίνει ὁ Α. Πολίτης, «εἶναι ἔργο τοῦ Φοριέλ, ὄχι τῆς ἐπαφῆς του μετὰ τοὺς Ἕλληνες φίλους του», «αὐτὸς πρόβαλλε μιὰ πολιτισμικὴ ἀξία ποὺ δὲν συμπεριλαμβανόταν στὸν κόσμος τους».

Ὁ Φοριέλ νόμισε ὅτι ἡ ἐκδοσὴ τών ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν θὰ ἦταν ἓνα μικρὸ διάλειμμα στὸ μεγάλο του ἔργο γιά τὴν ποίηση τοῦ Νότου. Ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν ὀλοκληρώθηκε, τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια, ἡ μόνη αὐτοτελὴς ἐργασία του, τὸν ἐξέφρασαν περισσότερο ἀπὸ ὅσο ὁ ἴδιος εἶχε φανταστεῖ.

Στὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο τμῆμα τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφέας, μετὰ ζηλευτὴ φιλολογικὴ ἐπάρκεια, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνασυγκροτήσει τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐργασίας τοῦ Φοριέλ: ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τών πρώτων τραγουδιῶν ὡς τὴν παράδοση τοῦ τελικοῦ σώματος στὸ τυπογραφεῖο. Ἡ περιπλάνηση αὐτὴ —ποὺ δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς τὴ «ψηλαφητὴ» σχέση τοῦ συγγραφέα μετὰ τὰ κατάλοιπα τοῦ Φοριέλ— ἀναδεικνύει καὶ τὴ στάση τοῦ Φοριέλ ἀπέναντι στὸ ὕλικό του: «εἶχε ξεπεράσει τὰ ὄρια τῆς ἐποχῆς του». Τὸ ἐπίμετρο («ἀποσπασματικὸ χρονικὸ τῆς ἐκδόσεως») καὶ τὰ διάφορα παραρτήματα ὀλοκληρώνουν τὸ ἔργο.

Ἡ σκιαγράφηση αὐτὴ μεταφέρει πολὺ ἀμυδρὰ τὸν πλοῦτο τῆς ἀφήγησης καὶ τών ἐπιχειρημάτων τοῦ συγγραφέα. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι ἓνα θέμα ἔντονα ἰδεολογικοποιημένο γιὰτὶ συνδέεται μετὰ τὴ λαϊκὴ δημιουργία καὶ τὴν ἐθνικὴ ταυτότητα. Ὁ Α. Πολίτης, στηριζόμενος σὲ ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τών πηγῶν καὶ κριτικὴ ἀντιμετώπιση τών ὄσων ἔχουν ὡς τώρα γραφεῖ σχετικά, διατυπώνει ἀπόψεις ποὺ ἔρχονται σὲ πλήρη ἀντίθεση μετὰ καθιερωμένα σχήματα. Τὸ ἔργο του ἀνήκει στὴν κατηγορία ἐκείνων ποὺ μποροῦν νὰ εὐαισθητοποιήσουν ὄχι μόνον τοὺς ἐπαγγελματίες ἱστορικοὺς καὶ φιλόλογους, ἀλλὰ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς, τοὺς φοιτητές, κάθε φιλόσοφο.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ